

BIRGER ISACSON:

Den obehagliga jordbrukspolitiken

Det är egendomligt att tänka sig, att för mindre än tio år sedan kunde ansvariga politiker i Sverige komma med förslag om att vi praktiskt taget skulle lägga ned jordbruket i Sverige och köpa billiga livsmedel på världsmarknaden, i praktiken från u-länderna. Hur detta skulle ha kunnat förenas med u-ländernas svält är svårt att se. Lantmästare Birger Isacson gör en tillbakablick över 1960-talets jordbrukspolitik och därmed förenade förhandlingar, detta inför de nya jordbruksförhandlingar som fördes då artikeln skrevs. Rationaliseringen av det svenska jordbruket har nu drivits utomordentligt långt, och om någon nedläggelse kan det knappast vara tal. Men samtidigt är vi alltmera beroende av utlandet: rationaliseringen kan omräknas i olja.

På nytt har jordbrukspolitiken helt oförskytt kommit i händelsernas centrum. I den nya riksdagen, där mandaten räknas på ett sätt som aldrig förr i modern tid, har den blivit en bricka att spela med i kampen om väljarnas gunst och regeringsmakten. När det här läses har linjerna klarnat en hel del, och då kan man utvärdera vilken betydelse som politisk byttsvara matpriserna har spelat.

Kanske är det inte så konstigt att jordbrukspolitiken förmår att år efter år vara kvar i det politiska centrum, där regering och opposition spelar poker. Maten är en väsentlig del av den mänskliga livsföringen och matkostnaderna en väsentlig del av hushållets utgifter. Ingen regering i något land i världen blir populär på stigande matpriser. Illustrationerna är många runt omkring oss. En stor del av mr Heaths problem i Storbritannien låg i att matpriserna åkte upp så kraftigt i samband med att England gick ifrån lågprislinjen, då det anslöt sig till EG. På samma sätt med danskarnas ilska över Anker Jørgensen. Husmödrarna revolterade över de höjda matpriserna, som blev inträdesbiljetten för Danmark i den västeuropeiska gemenskapen. Arga husmödrar skapar ett dåligt politiskt klimat. Arga husmödrar är en statsministers värsta mardröm.

Billiga livsmedel är därför en målsättning för varje regering som vill vara populär. Vi kan erinra oss hur en rad försök har gjorts också i Sverige för att leva upp till kravet på låga livsmedelspriser. Diskussionen har gång på gång kommit tillbaka till att också vi skulle gå in för en

lågprislinje. Vad är då en sådan?

Det är en prislinje, där man låter världsmarknadens priser slå igenom på hemmamarknaden. Som bekant har vi ända sedan världsmarknaden började ordna upp sig efter kriget i slutet av 1940-talet haft ett importskydd för det svenska jordbruket. Under 1960-talet uppgick detta skydd till omkring 70 procent. Om världsmarknadspriserna fått slå igenom, skulle det sänkt matpriserna med omkring 3 000 milj kr pr år.

Till det priset hade svenskt jordbruk inte överlevt fram till nu. Hade man gått in för en lågprislinje, hade riksdagen måst anslå en motsvarande summa av 3 000 milj kronor av skattemedel. Resultatet hade blivit lägre matpriser men högre skatter. Någon annan ekvation går inte ihop, såvida man inte offrat jordbruket för att fritt och ohämmat få spisa importerad mat.

Nå, den frågan har inte varit alldeles främmande för en del politiker och kända nationalekonomer under det glada 60-talet. Och något litet av 60-talets tankar kan vara värt att påminna om, helt för-synt, innan vi går över till att studera dagens situation.

1960-talet

1960 års jordbruksutredning är ett fast politiskt begrepp i jordbrukssammanhang. Den utredningen arbetade i sex år och har satt betydelsefulla spår efter sig, på gott och ont. Den lade grunden till vår nuvarande jordbrukspolitik, som togs av riksdagen 1967.

Mitt under det att denna utredning arbetade som bäst började regeringen bli otålig. Världsmarknadens priser sjönk. Importskyddet för livsmedel blev allt högre, och ändå var bönderna missnöjda och ville ha än högre skydd. De visade att de inte fick tillfredsställande lönsamhet i sin produktion. Vad var att göra?

Utredningen föreslog hårdare rationalisering. Jordbruksföretagen måste göras dels arealmässigt större, dels driftsmässigt effektivare. En stor del av jordbruksföretagen skulle upphöra. Produktionsöverskott främst på mjölk måste försvinna. För att nå detta fanns bara en väg: lägre realpriser. Sverige kunde inte längre tänkas förbli ett agrarland. Vi skulle aldrig kunna sälja jordbruksprodukter till lönsamma priser på export. Vi skulle inte ens försöka att bli självförsörjande. Frågan var egentligen om vi skulle producera livsmedel alls.

En och annan ekonom av facket steg upp och bevisade att det var en ytterst dålig affär att "hålla det svenska jordbruket under armarna". Sverige hade alla förutsättningar att bli en ledande industriation. Våra resurser i form av kapital och arbetskraft borde föras över till de expansiva industrinäringarna. Jordbruket borde bantas kraftigt. Importen skulle göras fri, och den del av svenskt jordbruk som överlevde i den konkurrensen kunde få leva. "Låt oss utnyttja världsmarknadens komperativa fördelar." På detta sätt är det möjligt att räkna med 5 miljarder kronor pr år i överföringsvinster (Lindbeck och Gulbrandsen 1965).

Det var vid denna tidpunkt som riks-

dagen hade en livlig debatt i samband med ett nytt svenskt sockeravtal. Vår dåvarande folkhushållningsminister Ulla Lindström ville ge svenska husmödrar billigt socker. Det fanns att köpa på världsmarknaden till mycket låga priser, och utländerna ville ingenting hellre än sälja. Någonstans kring 35 öre pr kilo råsocker pendlade priset omkring då.

I 1966 års valrörelse gick regeringen ut och lovade billigare livsmedel. Allt skulle vara möjligt, bara man kunde rationalisera bort tillräckligt många svenska bönder. Vi behövde inte längre större självförsörjning än som betingades av vårt beredskapskrav. Nu gällde det att utnyttja världsmarknadens låga priser.

I september 1966 gjorde socialdemokraterna ett dåligt val, trots löftet om låga matpriser. Det fanns många som inte var med på noterna att gå så hårt fram mot de svenska bönderna. Blod är tjockare än vatten, och många har starka band med det gamla bondesverige. Regeringens jordbrukspolitik av årgång 1966 blev en besvikelser för regeringen.

Därför blev 1967 års jordbrukspolitiska beslut mindre långtgående än tankarna i 1966 års utspel. Åtskilligt i denna jordbrukspolitik är mycket konstruktivt. Det gäller främst stödet till rationalisering, där staten på olika sätt genom lån, bidrag och rådgivning medverkar.

Men prispressen på mjölk ledde snabbt till en stark nedgång i mjölkproduktionen. Under åren 1967—70 minskade mjölkko-stammen med 60—80 000 djur pr år. Överskotten höll på att förbytas i brist.

Överallt ute bland mjölkproducenterna spred sig pessimismen. Varför hålla på med en produktion som man förlorade pengar på?

Nya prispförhandlingar

På hösten 1970 var det tid för ett nytt jordbruksavtal. Som bekant träffades ett prisavtal 1967 på två år och ett 1969 för tiden fram till 1 juli 1971. Nu gällde det tiden från halvårsskiftet 1971. Böndernas förhandlare kunde peka på utvecklingen på mjölksidan. Mer än hälften av Sveriges jordbrukare var mjölkproducenter, och mjölken är en av de tyngsta inkomstposterna i det svenska jordbruket. Ville regeringen fortsätta med sin prispress eller ville man tillförsäkra konsumenterna mjölk och mejeriprodukter? Då hade mjölkproduktionen sjunkit ner till 2,7 milj ton pr år, vilket var en minimisiffra för att klara försörjningen, och utslaktningen fortsatte.

Jordbruksministern skickade en liten delegation till Danmark för att undersöka vad som kunde under betryggande former köpas därifrån. Men danskarna ville inte binda sig. LRFs förhandlingsdelegation begärde en realprisförbättring på minst 15 öre pr kg. Efter diverse kontroverser träffades i mars ett jordbruksavtal, som blev historiskt därför att det fick mjölkproducenterna att återigen börja tro på framtiden.

1971 års jordbruksavtal kan snart börja summeras. Det löper ut den 1 juli i år. Diskussionen om ett nytt jordbruksavtal pågår som bäst, när detta skrivs. Ur jordbrukets synpunkt kan man säga att nuva-

rande avtal fungerat bättre än man vågat hoppas.

Vad innehåller ett jordbruksavtal?

Ett jordbruksavtal byggs upp efter vissa huvudprinciper, vilka är i överensstämmelse med de allmänna riktlinjer som riksdagen antog 1967. Dessa principer är i starkt koncentrerad tappning följande:

Rationella jordbruksföretag skall tillförsäkras en godtagbar lönsamhet.

De som är sysselsatta i jordbruket skall ha en inkomststandard likvärdig med jämförbara grupper (industriarbetare).

De inhemska jordbrukspriserna skall skyddas inom en viss överenskommen rörlig nivå genom importavgifter.

För överskott skall jordbrukarna själva betala exportkostnaderna.

Vid prissättningen skall hänsyn tas till produktionsutvecklingen inom landet.

Ett av de svåra problemen i avtalssammanhang har varit att konstruera ett skydd mot de inflatoriska krafter som hotar att urholka avtalet under perioden. 1971 överenskom man att låta konsumentprisindex efter viss rensning vara mätare för hur jordbruket skulle kompenseras. Skälen för ett inflationsskydd är klara. Av jordbrukets produktpriser går 75 procent till att betala råvaror och tjänster. De kostnaderna kan jordbrukaren inte nämnvärt påverka. 25 procent är ersättning för hans egen och familjens arbetsinsats samt ränta på eget kapital. Om jordbruket inte fått inflationsskydd 1971, skulle resultatet

nu efter två och ett halvt år varit omkring 1 miljard i fallande realpriser. Så kraftig har inflationen varit.

Ett effektivt inflationsskydd är därför ett av jordbrukets starkaste krav också inför ett nytt avtal. Det kommer sannolikt att se litet annorlunda ut från 1 juli, men dess materiella innehåll kan förutsättas ungefär oförändrat.

Rationaliseringen fortsätter

Under 1950—60-talen och tre år av 70-talet har jordbrukets rationalisering pågått med oförminskad, ja stegrad kraft. Mekaniseringen har emellertid kostat mycket pengar. Investering i byggnader och mark går till stora belopp. Arbetskraften har minskat radikalt. Inom vissa växtodlingsgrenar är förändringarna så stora att varje jämförelse med 1940-talet är nästan omöjlig. Skördetrösken har avlöst flera tiotal tusen människor på fälten under hösten. Sockerbetsodlingen, som var en av de mest arbetskrävande grödorna med handgalling och handhackning på våren och handupptagning och handlastning på hösten, är idag helt mekaniserad. Växtförädlare och maskinkonstruktörer har avlöst gallrarna. Nu sår man sig till bestånd. Smidiga betupptagare har ersatt armadan av betplockare från Småland och Mellansverige.

Ser man in i en mjölkladugård idag möter man samma totalt förändrade produktionsbild. Maskiner har ersatt mänsklig arbetskraft i en utsträckning som många inte trodde vara möjligt för 30 år sedan.

Vad betyder nu detta ur effektivitets-

synpunkt? Lantbrukshögskolan beräknar jordbrukets rationaliseringseffekt till omkring sex procent pr år. En annan mätare är att vi ökat spannmålsskördarna med omkring 1 000 kg pr hektar under en tjuugoårsperiod och fördubblat mjölkavkastningen pr ko sedan mitten av 40-talet.

I riksdagens beslut från 1967 står, att rationaliseringsvinsten skall användas dels till att förbättra inkomstläget i jordbruket men också komma konsumenterna till godo. Om den saken påminns jordbruket varje gång vi sitter vid förhandlingsbordet. Inte utan stolthet kan vi visa upp det svenska jordbruket för konsumenterna och utlänningar som kommer på besök. Att vi nått en så hög teknisk standard i hela livsmedelshanteringen från mark till färdig konsumentvara beror i hög grad på samspillet med jordbrukets förädlingsföretag.

Men det svenska jordbruket har köpt effektivitet och hög teknisk standard till priset av starkt ökad sårbarhet. Vårt beroende av utlandsmarknaden är i detta avseende idag mycket större än under avspärrningen på 40-talet.

För att producera mjölk, kött, fläsk och ägg importerar vi omkring 400 000 ton proteinrika fodermedel. För att driva våra maskiner på fält och i byggnader och våra transporter på gårdarna förbrukar vi olja och elkraft till en kvantitet omräknad till olja motsvarande ungefär 300—350 liter pr hektar. Vi har ökat vår användning av konstgödsel högst väsentligt. Den bygger på import av råfosfat och kalisalt. Kväve tillverkas med hjälp av stora mängder olja. Omräknat i olja betyder det ungefär 100

liter per hektar. Kemiska bekämpningsmedel och dyra importerade maskiner skall också räknas in i arsenalen.

Förändrad världsmarknad

När jordbruksavtalets inflationsregel löste ut 1 januari 1972, blev det husmodersuppor inspirerat från Skärholmen. Husmöderna angrep regeringen. Det var många politiker som darrade.

Vad som sen har hänt har kanske många i färskt minne. På sommaren 1972 kunde vi konstatera, att vi skulle få bärga tidernas största skörd. Ett fint växtväder och duktiga jordbrukare höll på att slå alla rekord. Jordbruksminister Ingemund Bengtsson blev djupt bekymrad. — Det måste bli slut på dessa produktionsöverskott. Detta är samhällsekonomiskt fel! sa han bland annat.

Vi var nog själva litet bekymrade, även om ingenting kan glädja en jordbrukare mer än en verkligt god skörd. Men exporten kostar pengar. Vis av Skärholmsaktionen och den oroande produktivitetsutvecklingen tillsatte jordbruksministern en ny jordbruksutredning med många intressanta uppgifter. Bland annat skulle utredas om vi i fortsättningen skall ha lågprislinje, fortsatt högprislinje eller en mellanprislinje.

Innan skörden var färdigbärgad hade vi redan sålt en del av vårt stora spannmålsöverskott. Sovjet kom som en räddande ängel. Priset var dåligt, bara ungefär hälften av vad bönderna utlovats enligt avtalet. Det blev nödvändigt med en pris-sänkning till spannmålsproducenterna för

att klara av exportkostnaderna. Men knappt var avtalet klart med Sovjet förrän världsmarknadpriserna började åka hiss. Sluga delegationer från Moskva hade träffat avtal om mycket stora kvantiteter spannmål även från USA och Kanada. Sovjet hade fått en dålig skörd och måste se om sitt hus. Spannmålspriserna steg mycket kraftigt. Sedan dess har ingenting varit sig likt.

I dag noteras priset på vete i Rotterdam till 111 sv kronor pr dt. Här i Sverige får producenten just nu 54 kr pr dt. Sockerpriset har stigit oavbrutet. Jämfört med priserna vid förra årets slut rör det sig om en prisstegring på 45 procent. I London betalas idag för raffinerat socker cif 230 kr pr dt. Någon likartad uppgång är det däremot inte på fläsk, ägg och mejeriprodukter. Men även här tycks världsmarknadens låga 60-talspriser vara definitivt förbi. Däremot har priset på sojamjöl och fiskmjöl ökat mycket kraftigt, ja så kraftigt, att svenskt jordbruk nu gör allt för att öka den inhemska produktionen av proteinrika fodermedel.

Att sia om framtiden är alltid svårt. Den ständiga frågan är denna: Kommer dessa höga världsmarknadpriser att bestå? Ingen kan med säkerhet svara på detta, men mycket talar för att de stabilt låga priserna aldrig återkommer. Balansen mellan tillgång och efterfrågan och risken för missväxt på många håll i världen har skärpt alla länders uppmärksamhet kring lagerhållningen. Ingen ansvarig politiker vågar längre gå ut och göra politik av drömmarna om de låga världsmark-

nadsprisernas komperativa fördelar. Ekonomerna, som skrev så hänfört om detta, föredrar att tala om något annat.

I råvarukrisernas skugga

Dyrare olja, dyrare metaller, dyrare gödningsmedel. Allt ser ut att ligga skyhögt över vad vi vande oss vid under 1960-talet. 70-talet har blivit en chock.

I hägnet av denna råvarukris och diverse inhemskt inflationsbränsle har regeringen funnit för gott att införa prisstopp på bland annat livsmedel. Några av de betydelsefullaste baslivsmedlen tillåts inte stiga i handelsledet. För att böndernas avtal skall klaras, måste finansministern skjuta till budgetmedel, som går till jordbrukets regleringskassor för avräkning med jordbrukarna. Läger man ihop vad som hittills överenskommits, vad som finns upptaget i årets budget och vad som regeringen ytterligare utlovat i sitt "stimulanspaket", så börjar siffran nalka sig 3 miljarder kronor. Vi har alltså mycket snabbt fått en mellanprislinje av en omfattning, som ingen skulle vågat föreslå för bara ett par år sedan. Utvecklingen själv har dikterat politikernas handlande.

Särskilt glada över den här utvecklingen har Sveriges bönder ingen anledning att vara. Nog vore det bäst om matvarorna betalades med fullt pris över disk. Men vem kan nu ändra på det här? Vem skulle våga? En tröst är — och det gör att konsumenterna inte behöver känna samvetsqual över de subventioner de nu uppbär — att vi tillsammans betalar omkring 5 miljarder kronor i moms på livsmedel det-

ta år, under förutsättning att momsens inte sänks. Det räcker till att betala matsubventionerna och nästan dubbelt därtill.

Ser man tillbaka, kan man alltså våga säga så här. Många politiskt vackra drömmar har grusats, däribland drömmen om att kunna utnyttja världsmarknadens extremt låga priser till glädje för landets husmödrar.

1966 stod bönderna i vägen för att tankarna skulle kunna förverkligas snabbt. Avvecklingen måste ta sin tid. Idag kan vi nog alla vara glada över att det fanns en så konservativ trögrörlighet i skeendet. Nu måste inställningen i stället bli: tag vara på jorden och förvalta den väl. Det är vår enda chans att överleva, hur duktiga vi än är som månförare!